

3. DE ONTWIKKELING VAN SOCIALISTISCHE BIBLIOTHEKEN TE GENT TUSSEN 1830 en 1890.

1. Het Leesgezelschap der Wevers

De eerste bibliotheek werd opgericht door de 'Broederlijke Wevers'. Volledigheidshalve willen we tevens een schets van het ontstaan van deze vereniging geven.

Vanaf 1854 werden plannen gemaakt om de economische crisis eindelijk op te lossen. De regering legde contacten met Engeland, wat resulteerde in een vrijhandel tussen beide landen. Dit was echter tegen de belangen van de textielnijverheid, omdat zij de uitvoerrechten op afgewerkte produkten verloor. Hierop riepen industriëlen te Gent hun arbeiders samen om die wet te bestrijden. De arbeiders schaarden zich natuurlijk aan hun zijde, want er werd grote werkloosheid voorspeld. Als gevolg van deze omstandigheden vormden de spinners een 'weerstandskas' en naar het voorbeeld hiervan stichtten de wevers op 4 maart 1857 een eigen vereniging onder de naam van 'Broederlijke Wevers', o.l.v. Jan De Ridder.

Haar doel was : invalide arbeiders ondersteunen en reiskosten betalen voor de arbeiders die de stad wilden verlaten. Ook de weduwen en families van gestorvenen werden geldelijk bijgestaan. De vereniging werd echter niet erkend door de stad. Op dit ogenblik kwamen ook vele andere verenigingen tot stand die door het stadsbestuur en de industriëlen niet graag gezien waren. Daarom ondernamen ze nog allerhande pogingen om dit verschijnsel stop te zetten. Zo werden meetings georganiseerd met de arbeiders, doch dit leverde niets op : de arbeidersverenigingen bleven bestaan.

De 'Broederlijke Wevers' waren zeer actief, vooral als het er op aankwam ontslagen arbeiders geldelijk bij te staan. Ten gevolge van een klacht bij de procureur des konings werd hun ganse bestuur opgelicht en de geldkas aangeslagen.

Wanneer de vereniging weer actief werd, weten we niet precies, doch in maart 1860 werd een eerste wetsontwerp in de Kamer goedgekeurd, dat "Samenspanning" erkende, indien het de verbin- tenissen tussen arbeiders en fabrikanten niet schond. Mis- schien was dit een stimulans om weer aan het werk te gaan.

Het gezelschap werd opgericht op 2 december 1860 door enkele leden van de 'Broederlijke Wevers', o.l.v. Karel de Boos. De verklaring hiervan als zou het gaan om socialisme sluit aan bij Dhondt : "Eén van de krachtigste propagandamiddelen van de arbeiders is gelegen in het bibliotheekwezen. Ze waren ervan overtuigd dat lektuur geestelijke ontvoogding met zich meebrengt, zodra men zich maar kon bevrijden van de godsdien- stige letterkunde".

Doch het gezelschap verwoordde de oprichting als volgt : "Het doel van het (Broederlijk) Genootschap is onderwijs en beschaving. Om dat doel te bereiken, heeft het Genootschap een boekzaal en leeskamer, waer de ledeboeken, tijdschriften en dagbladen tot lezing bekomen".

Carolus Octavus de Boos (1842-1897) werd, na het lager onder- wijs genoten te hebben, hulpje en leerjongen in een Genste katoenfabriek, later wever. In 1862 kon hij als volwaardig arbeider worden beschouwd en mocht hij toetreden tot de we- versvereniging. In dat jaar lag de Gentse katoennijverheid om- zeggens stil. De Boos volgde vele Gentse arbeiders, toen hij op 27 juni 1862 Gent verliet met bestemming Roubaix. Waar- schijnlijk kwam hij in 1863 naar Gent terug, en begon bijna onmiddellijk te werken in de Gentse arbeidersbeweging. De Boos begon te ageren onmiddellijk nadat de toestand in de Gent- se katoenindustrie genormaliseerd was en richtte zich daarbij direct tegen de twee bestaande verenigingen 'De Broederlijke Wevers' en de 'Noodlijdende Broeders' (spinners). Op 1 novem- ber 1865 stichtte hij de weversvereniging 'Vooruit' en werd er voorzitter van. Deze vereniging was duidelijk bedoeld als concurrent van de 'Broederlijke Wevers' van De Ridder. Vooruit werd de radicale weversvereniging van Gent. Ze kende onmiddel- lijk succes en trok vrij veel leden van de 'Broederlijke Wevers'

aan. Het aanvankelijk succes van 'Vooruit' kan worden verklaard door het feit dat een aantal jongeren, leeftijdsgenoten van de Boos, met de vooruitstrevende opvattingen van de vereniging en haar opvattingen akkoord gingen. Na enkele jaren echter koelde hun strijdlust af. Een aantal oudere leden waren toen reeds naar de 'Broederlijke Wevers' teruggekeerd.

De Boos legde het voorzitterschap neer en werd opgevolgd door Paul Verbouwen. Wel was de Boos voorzitter van de Gentse sectie van de Eerste Internationale geworden. De Gentse afdeling van het IWV telde een 100-tal leden. Eind augustus '71 wist de Boos zijn invloed in het IWV uit te breiden tot de metaalsector. Hij slaagde erin 'De Werker' van Antwerpen, het enige Nederlandstalige blad van het IWV in België, gedurende de actie van de metaalarbeiders te laten drukken. Toen de staking mislukte werd de Boos de zondebok en werd zijn voorzitterschap van het IWV veroordeeld. De Boos is één van de meest opvallende en markante figuren geweest in de Gentse arbeidersbeweging. Als militant bereikte hij echter nooit grote overwinningen. Hij was een meeslepend redenaar, intelligent, doortastend. Bovendien doen zijn opvattingen over arbeidersstrijd vandaag nog zeer modern aan.

Het tekort aan kapitaal voor de oprichting van een dergelijke bibliotheek, was nog steeds een onopgelost probleem. Toch slaagden de arbeiders erin boeken aan te kopen : bij de stichting waren 30 leden aanwezig, die elk 1 frank schonken. De Broederlijke Wevers (waarvan ze onafhankelijk waren), gaven 72 fr. en zo kon men met 102 fr. van wal steken.

Ook het analfabetisme was nog steeds in grote mate aanwezig in hun rangen. Dit werd krachtdadig aangepakt : "Er zullen lessen in de Vlaemsche en Fransche tael gegeven worden om te leeren lezen, schrijven, het opstellen van brieven, rekenen en andere nuttige werken".

De boeken van Hendrik Conscience werden het eerst aangekocht, wat niet eigenaardig is : de arbeiders stonden afkerig tegenover de verfranste rijken en schaarden zich bijgevolg achter de man van de volkstaal.

Het bestuur bestond uit S.B. Smeesters, L. Seghers, L. Marlier en D. Van Geertruye, allen arbeiders.

Wenskaarten van het 'Leesgezelschap der Wevers'.

De kenspreuken weerspiegelen de zucht naar vorming
en onderwijs.

Niet alleen volwassenen, doch ook kinderen werden tot de bibliotheek aangetrokken : "Ook zal het Genootschap zijne leden, wiens kinderen hunne leerzucht in hooger en scholer voortzetten, de noodige boeken en schoolgerief bezorgen".

Er werden 2 boekbewaarders aangesteld, "... belast met het uitleene der boeken en leene geen boek uit, zonder hem op eene daertoe bestemde herinneringsboek op te schrijven op welke dag en lid hij geleend wordt. Den leener tekend zijne naem tot bewijs van ontvangste. De boekbewaarders houde de lijst van de boeken, tijdschriften en dagbladen die het genootschap bezit, en geve er twee maal in het jaer een volledig verslag van. Ook zulle de boekbewaarders kennis geven van de lede die de boeken scheurde of verliezen".

De beschermleden werden belast met het in orde houden van de leeskamer.

De boeken konden per volume uitgeleend worden voor 14 à 21 dagen, naargelang de dikte. Dit toont aan dat rekening werd gehouden met de weinige vrije tijd en de leesproblemen. Tijdschriften en kranten werden niet uitgeleend, evenals geschonden boeken. De boetes waren vastgelegd op 2 centiemen.

In 1860 bezat het leesgezelschap reeds 160 boeken, doch in 1862 was het aantal nog niet gegroeid. Dit was ongetwijfeld te wijten aan geldgebrek. Ten gevolge hiervan solliciteerde De Ridder bij het gouvernement, om een subsidie of gift in de vorm van boeken. Alhoewel het reglement vermeldt dat het leesgezelschap onafhankelijk was van de 'Broederlijke Wevers', toont dit voorval aan hoe afhankelijk het juist stond tegenover zijn stichters. De briefwisseling die ten gevolge van deze sollicitatie ontstond, vonden we uitermate interessant. Het Gentse stadsbestuur stond erg negatief tegenover deze eerste grote arbeidersbibliotheek die niet katholiek of liberaal gezind was en deed alles wat in haar macht lag om de aangevraagde subsidie verworpen te zien. Dit gebeurde dan ook enkele maanden later. "Aldus verstond het toenmalig gemeentebestuur zijn taak om voor de verstandelijke ontwikkeling van de arbeiders te zorgen", reageerde Vooruit later. De bibliotheek bleef echter bestaan. Alleen wevers werden toegelaten.

Het voorkomen van gematigden en radicalen in het genootschap zorgde echter voor grote moeilijkheden. Het bestuur van het leesgezelschap had immers een reglement opgesteld, waarin medegedeeld werd dat alleen de door haar goedgekeurde boeken in de bibliotheek mochten voorkomen. Alle werken met een enigszins vrijzinnige strekking werden door hen afgewezen, wat aantoonde dat de gematigden in de meerderheid waren. Toen 2 boeken tot 1 werk zouden gebundeld worden, ontstond een twist omtrent de vraag, welk boek vooraan mocht komen. Het ging om "Robert Van Valois te Gent", door Frans De Potter (een katholiek werk) en "Twee Goddeloozen" van Jan De Vrij. In het laatste werk, waren de Kerk en de gelovigen het voorwerp van spot, wat bij de behoedsgezinden de voorkeur deed geven aan De Potter. De meest vooruitstrevenden wilden het net andersom en toen zij het onderspit moesten delven, besloten ze zich af te scheuren. Hierop ontstond een tweede 'leesgezelschap' met een meer vrijzinnige inslag onder leiding van Karel De Boos, op de Vrijdagmarkt. De vijandelijkheden waren echter nog niet uit den boze. Aangezien de bestuursleden nog steeds verenigd waren in de 'Broederlijke Wevers', moest het ook hier tot een botsing komen.

Een nieuwe scheuring voltrok zich en de tweede maatschappij die ontstond, kreeg de naam 'Weversmaatschappij Vooruit'.

2. Een gescheiden ontwikkeling

De nieuwe bibliotheek was erg actief. In 1865 vernieuwde ze de aanvraag van '62 om een gift, met succes deze keer. In februari 1866 schonk het ministerie voor Binnenlandse Zaken een bundel boeken in beide talen.

Haar lokaal, en waarschijnlijk ook haar bibliotheek, bevonden zich in de herberg 'Het Koninkskens' in de Rode Koningstraat.

Het oorspronkelijke leesgezelschap bleef niet stilstaan bij het gebeurde. Samen met de 'Broederlijke Wevers' schonk het in 1867 een som van 140 F. aan het stadsbestuur, ten voordele van de gemeentescholen, waar hun kinderen gratis les konden

volgen. Ze herhaalden dit in 1868 met een som van 174 F. Dit was handig bedacht : hierdoor verkreeg het leesgezelschap de toestemming om op 27 april 1868 een tombola in te richten in de 'Diligence van Antwerpen' ten voordele van behoeftige kinderen der gemeentescholen en tot het aankopen van boeken voor haar bibliotheek.

De boekerij was enkel open op zondagmorgen en 's avonds tijdens de week opengesteld. Dit is evident, aangezien de arbeiders enkel toen vrije tijd hadden. Of ze succes kende, weten we niet. daar we geen dergelijke informatie aantreffen. Pas wanneer 'De Toekomst' en 'Vooruit' ontstonden, werd hierover meer vermeld.

Het eerste leesgezelschap bleef ondertussen conservatief. Dit werd duidelijk, wanneer het reglement op 6 september herzien werd. Vanaf dit ogenblik werden de boeken, die tegenstrijdig waren aan de wetten en zeden, niet meer uitgeleend, maar moesten ter plaatse gelezen worden. Doch alle boeken zouden aangenomen worden, wat ook hun inhoud was. Het leesgezelschap kwam hierdoor niet meer in het gedrang bij de meer vooruitstrevende leden.

Deze versoepeling kan ook een voorbereiding geweest zijn op het toelaten van andere arbeiders, vanaf oktober.

Deze verandering, van een gesloten naar een open karakter, zouden we als volgt kunnen verklaren : op 28 september 1864 was de Internationale te Londen ontstaan. Vanaf 1868 werd haar bestaan te Gent duidelijk door de oprichting van de 'Werkersbond'. Voor het eerst werden alle arbeiders opgeroepen zich te verenigen en gezamenlijk naar voor te treden. Dit had veel bijval, zodat de burgerpers nijldige artikels liet verschijnen. Steeds meer arbeiders traden echter de Gentse afdeling bij. Na de val van de Commune groeide het ledenaantal zelfs sneller dan ooit tevoren : 1872 was dan ook haar hoogtepunt. In 1874 viel de Internationale uiteen. Mogelijks was de verandering van het reglement van het leesgezelschap een eerste poging tot toenadering met andere arbeiders.

3. De Hereniging.

Na een jarenlange twist in het nadeel van beide weversverenigingen, werd in 1875 een hereniging bekomen. Kan ook dit verklaard worden als een gevolg van de invloeden der 1ste Internationale ?

Het gevolg van deze nieuwe vriendschap was het versmelten van de 2 bibliotheken. Hun inhoud is ons op dit ogenblik niet bekend. Alle bewaarde catalogen zijn van een latere datum. Vooruit verhuisde aldus haar boekerij naar het lokaal van de Broederlijke Wevers, in 'Den Duitsch'.

Vanaf dit ogenblik werd definitief het socialistische pad bewandeld. Dit leidde in 1877 tot de aansluiting bij de 'Vlaamse socialistische arbeiderspartij'.

Vanaf december 1878 konden ook vrouwen lid worden en de bibliotheek betreden.

Op dit ogenblik kan men spreken van een totale versmelting, want zo schrijft Vooruit later : "De innige samenwerking tussen de Broederlijke Wevers, de socialistische partij en Vooruit, had als gevolg dat het leesgezelschap in de coöperatie werd opgenomen".

Het leesgezelschap stond tenslotte naast de socialistische "Vrijzinnige Werkmansbibliotheek" (cfr. verder) en deze ging tot bij het uitbreken van W.O.II een steeds groeiende bloei kennen. Ze werd de basis van de latere bibliotheek in "Ons Huis" en het "Feestlokaal".

4. De propagandaclub en de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek.

Na de val van de Internationale, hadden enkele belangrijke figuren Gent verlaten. Sommigen keerden terug. Zo arriveerde Van Beveren na een verblijf in Nederland, waar hij schilder geweest was en ook Pol De Witte, die meer dan een jaar in Amerika verbleven had. Zij riepen alle oude leden van de vroegere Gentse afdeling der Internationale bijeen om een nieuwe vereniging op te richten. De oproep werd door slechts 11 men-

sen beantwoord, waaronder P. Verbauwen en J. De Bleye. Zij vormden een propagandacclub tot het verspreiden van de internationale doctrines.

Edmond Van Beveren : (1852-1897) Als arbeiderskind was Van Beveren een schitterende leerling van de lagere school. Na korte tijd als kantoorbediende in een grote weverij te hebben gewerkt, werd hij vanaf 1867 leerling-schilderknecht. Hij bleef zijn hele leven in dit beroep en eindigde als meester-schilder. Van Beveren voltooide zijn ontwikkeling door eigen lectuur, woonde voordrachten bij en volgde avondlessen in de Nederlandse, Franse en Duitse taal. De politieke 'loopbaan' van deze 'nederige werkjongen' begon toen hij pas 18 jaar was. Toen in 1870 een werkstaking uitbrak onder de wevers, zamelde hij geld in en sprak op één van hun meetings. Hij begon te schrijven voor het weekblad 'De Werker', werd lid van de Gentse sectie der Internationale en werd er spoedig secretaris van. Van Beveren gaf zijn eerste 'Werkersalmanak voor 1871' uit en nam als afgevaardigde voor de Schildersvereniging deel aan het Nederlands Werklieden Congres te Amsterdam. Hij was de eerste die, in 1872, meetings hield tegen de loting. Toen in april 1872 een staking van schildersknechten mislukte, ging Van Beveren werken, eerst te Antwerpen, dan te Rotterdam, waar hij een sectie der Internationale oprichtte. Hij maakte er kennis met de Duitse socialistische literatuur. Na anarchistische avonturen werd hij bekoord door politieke actie die voor alles organisatie en discipline van de arbeiders eiste. In februari 1874 keerde Van Beveren naar Gent terug en richtte samen met enkele anderen de sectie weer op; spoedig werd hij hun onbetwiste leider. Onder zijn impuls werd de Gentse sectie weldra de eerste die de politieke actie op de eerste plaats stelde. Van dan af ijverde Van Beveren ook onvermoeibaar voor het algemeen stemrecht. Zijn werking voor de coöperatieve actie is eveneens heel belangrijk te noemen. De rol van Van Beveren in de stichting van de Belgische Werkliedenpartij was toonaangevend. In het 'Midden-Comiteit der Gentse socialistische werklieden verenigingen' was Van Beveren, samen met Edward Anseele, de meest

gezaghebbende en populaire figuur. Van Beveren was lid, raadgever of voorzitter van tal van verenigingen. Hij was de ziel en inspirator van de 'Propagandaclub', waar hij zijn beste voor- drachten hield. Sinds 1889 was hij voorzitter-stichter van de 'Vrije Schildersbond'. Hij streed voor de zedelijke verhef- fing van de arbeiders. In 1895 werd hij tot lid van de Gent- se gemeenteraad verkozen, hij was er leider van de socialis- tische groep.

Pol De Witte : was kleermaker van beroep. In 1868 reeds trad hij toe als één van de eerste leden van de Gentse afdeling van de Internationale. In 1872 kende deze vereniging echter een stilstand : er werd getwijfeld over de richting van de propa- ganda die zou gevoerd worden. Gedurende ditzelfde jaar ver- trok De Witte naar Amerika. Bij zijn terugkeer werd hij, sa- men met Van Beveren, de bezieler van de Propagandaclub. Vanwege zijn artikels in 'De Werker' belandde hij in 1878 in de gevangenis voor 3 maanden. Bij de oprichting van de eerste bakkerij in de coöperatieve, was De Witte lid van de commissie. Al vlug echter kwam het tot een twist betreffende de kosten en De Witte verliet, samen met enkele andere vrienden, het bestuur. In 1884 nam hij afstand van de Gentse arbeiderspartij. Hij bleef **steeds de trouwe vriend** van Paul Verbauwen.

Dit was een moeilijke taak, want de Internationale stond in een slecht daglicht, zowel bij arbeiders als bij burgers. Toch hield de club stand en het ledenaantal groeide na verloop van tijd snel aan.

Ondertussen veranderde haar strekking van internationalisme naar socialisme, als gevolg van het succes der Duitse Sociaal- Democraten in de Rijksdag en het lezen van 'De Volksstaat', waarvan Liebknecht redakteur was (en aanhanger van Marx). Hier moeten we het ontstaan van haar "Vrijzinnige Werkmansbi- bliothek" plaatsen. In één der eerste nummers van 'De Toekomst' wordt ze reeds vermeld (april 1881).

De boekerij was ondergebracht in het vergaderlokaal 'Parnas- sus', doch ditzelfde jaar verhuisde de club naar 'Den Duitsch', het lokaal waar de andere socialistische boekerij gevestigd was.

Misschien was dit wel het gevolg van het ontstaan der Belgische Werklieden Partij in 1879. De beide bibliotheken versmolten evenwel niet, want hun namen bleven apart voorkomen in 'De Toekomst'.

De socialistische bibliotheken werden als een sterk instrument beschouwd : "Lezen is weten, weten is strijden, kennis is macht, ziedaar het grootste wapen dat wij de arbeiders aanbieden om het socialisme te doen triomferen, en te velde te trekken tegen het kapitalisme dat het arme volk onder de domper wil houden om het als een slaaf te kunnen gebruiken".

Het staat vast dat een groot aantal werken besteld waren om het socialisme te verspreiden onder de arbeiders, terwijl ook andere werken te raadplegen waren, zoals boeken tot algemene ontwikkeling en vakkennis. De gespecialiseerde tijdschriften lieten self-education toe aan de arbeiders.

Tenslotte waren er ook vele romans en verhalen.

Elk jaar werd een catalogoog opgemaakt. We vonden ze niet terug, doch in 'Vooruit' en 'De Toekomst' wordt een idee over de omvang en inhoud gegeven : in 1888 waren er meer dan 2.000 boeken waaronder : romans, vakbladen, gespecialiseerde tijdschriften, wetenschappelijke werken, geschiedenis- en aardrijkskundeboeken.

Alle werken waren ofwel aangekocht door de Propagandaclub, ofwel hen aangeboden. Vermoedelijk werden ze eerst onderzocht vooraleer ze in handen van de lezers vielen.

De club noemde haar bibliotheek "... eene rijke boekerij die aan alle behoeften beantwoordt, omdat zij vol is van de schoonste meeslependste romans en van de hoogste en nieuwste wetenschappelijke werken" en "... waar de beroemste romans, de gekendste reisbeschrijvingen en de werken van de grootste denkers, zoo op wetenschappelijk, geschiedenis als wijsgerig gebied, te vinden zijn".

In 1884 werd de bibliotheek uitgebreid, wat als volgt werd aangekondigd : "Het is ook met de innige voldoening, dat wij u bekend maken, dat voortaan de zaal der boekerij in een lees kabinet zal herschapen worden. Bij de verschillende dag- en weekbladen die op de tafel ter lezing liggen, zal men op aanvraag aan den bibliothecaris, wetenschappelijke werken te geven.

Wij hopen dat gij, leden, van deze uitmuntenden middel gebruik

zult maken en de bibliotheek de geliefkoosde plaats van ons allen zal worden, waar men de ontwikkeldste leden ontmoet en leerzaam en aangenaam zijnen tijd doorbrengt.

Op, leden. Het bestuur medegeholpen, dat niets verwaarloost, om het volk, waartoe wij allen behooren, uit de laagte en verdierlijking, waarin de burgers en de maatschappelijke toestanden het slingeren, op te heffen, en het bewustzijn van zichzelf te schenken".

In 1883 werden op 6 maand tijd 1532 romans en 306 wetenschappelijke werken uitgeleend, wat eigenlijk een hoog getal is. Het betekent, dat er dus per maand 255 romans werden ontleend en 51 wetenschappelijke werken, aan gemiddeld 10 boeken per dag.

In 1884-'85 werden op 8 maand tijd 2145 romans, 49 geschiedeniswerken en biografieën, 94 boeken over reizen en wetenschappelijke werken, 79 tijdschriften, toneel en poëzie hierbij inbegrepen, 143 volumes over sociologie en wijsbegeerte, 72 Franse werken uitgeleend. Dit betekent gemiddeld 10,6 boeken per dag, wat een bestendinging van de toestand betekent. (Hier zijn tijdschriften beschouwd als zijnde 1 boek).

Wie lid werd van de bibliotheek, werd automatisch ook lid van de propagandaclub. Het intredegeld werd met opzet erg laag gehouden : 15 centiemen per 14 dagen (of 3,6 fr. per jaar).

De catalogoog kon men aankopen voor 10 centiemen. De openingsuren waren aangepast aan de arbeidsuren : elke zondagmiddag en maandagavond kon men de boekerij betreden. In 1883 werden de avond-uren nog wat later gepland, zodat ook de vlasarbeiders steeds konden komen.

Voor belangrijke evenementen werd ze echter gesloten, zoals op 27 oktober '83, wanneer iedereen naar de meeting over de nieuwe kieswet moest komen.

Vanaf 1886 werden ook de leden van andere verenigingen toegelaten, wanneer ze hun verenigingskaart konden voorleggen.

Was dit om het socialisme veld te laten winnen ?